

Szamizdat kiadványaim rövid története

1947–1992

Barátaimmal 1946-ban szükségét láttuk, hogy nézeteinket papírra vessük, s mivel közülünk sokan írtak prózát vagy verset, voltak közöttünk tehetséges rajzolók, elhatároztuk, hogy folyóiratot indítunk, hisz írásainkat, melyek ellentétben álltak a rendszerrel, ki se nyomtatták volna, egyébként sem kívántunk szerepelni az akkori sajtóban és irodalomban.

Így született meg 1947 elején a Március című folyóirat. Egy példányban jelent meg, Continental írógépen készítettem, egy rajzolónk rajzolta meg minden számnak a fejlécét, néha az egész fedőlapot is. Terjedelme mindig a beérkezett kéziratoktól függött. Füzet formátumban, karton fedőlappal, fűzve jelent meg. Rendszerint volt egy irodalmi vagy politikai jellegű vezércikk (néha vers helyettesítette), tartalma főleg versekből állt, de néha volt széppróza is; politikai vagy irodalmi esszék, képzőművészeti cikkek, könyvkritika, szemlerovat színházról, kiállításokról, filmről egészítették ki tartalmát. Minden számban közöltünk egy-egy írást az akkori magyar lapokból vagy folyóiratokból. A szerkesztést néhány hónap múlva átadtam egy munkatársunknak, neki is kellett volna gépelnie, de egy szám sem készült el, mert az illető, ígérete ellenére, nem tudott írógéphez jutni. A cserére azért került sor, mert közben (áprilisban) szatirikus folyóiratot indítottunk Áprilius címmel, melyet egy barátunk szerkesztett és rajzolt, én gépeltem, s a szövegeket is főleg én írtam. Karikatúrák is voltak benne. Ebből csak egy szám jelent meg. Megindítottunk a Március Könyvek sorozatot, melyet én szerkesztettem és gépeltem.

Először megjelentettük: az amerikai katonák esszépályázatának Why I Fight című díjnyertes írását magyar fordításban, utána pedig Szenteleky címmel egy válogatást Szenteleky írásaiból az én bevezetőmmel.

Pótlendő a Márciust – melyből 5-6 szám jelent meg, s nem volt rá kilátás, hogy újra elinduljon –, egy négyoldalas géppel írt lapot indítottam Utunk címmel, néhány példányban (amennyit a kis gép elbír), A/4-es formában. Meg kell jegyezmem, hogy a Március, az Áprilius és a Március Könyvek két füzete körbejárt barátaink és munkatársaink között, az Utunkat kiosztottuk, s mindenki továbbadta a maga példányát.

Az Utunk nem volt irodalmi jellegű, mint a Március, hanem csupán politikával, társadalmi kérdésekkel foglalkozott. Ebből a lapból csak 2-3 szám jelent meg.

1948. június 19-én lakásunkban a rendőrség házkutatást rendezett (a jegyzőkönyv birtokomban van), szüleimet feljelentették (ők sejtették, ki), hogy a partizánok által Belgrádban kivégzett apai nagybátyám ékszereit rejtegetjük. A rendőrség meg is találta az ékszereket (egyenesen a rejtkehelyhez mentek), de lefoglalták nagybátyám feleségének (aki szerb nemzetiségű, foglalkozása színésznő volt) cirill betűs írógépét is. Elvitték a mi írógépünket is, melyen a folyóiratokat (és írásaimat) gépeltem. Szüleim később tanúkkal bizonyították, hogy az írógép az övék, nagynéném pedig, hogy mind az ékszer, mind a cirill betűs írógép az ő tulajdona, nem a kivégzett férjéé, így mindent visszakaptunk. Csodával határos, hogy aznap, amikor a házkutatás volt, én nem tartózkodtam otthon, s szokásom szerint elvittem annak a szekrénynek a kulcsát, ahol én a Márciust és a többi dolgunkat, na meg az én verseimet, valamint egy barátom szüleinek ékszerét tartottam (tőlük elkobozták vagyonukat, államosították vállalatukat, s attól féltek, hogy ékszerüket is elveszik, ezért hozzánk hozták, s én – szüleim tudta nélkül – szekrényemben rejtettem el). Szerencsére a rendőrök nem követelték az én szekrényem kinyitását, nem is törték fel (a szekrénykulcs állandóan nálam volt), valószínűleg meg voltak elégedve zsákmányukkal, így nem találták meg a valóban kompromittáló dolgokat. Ha megtalálják, se szüleim, se én nem ússzuk meg szárazon.

Ekkor megszüntettük a lapokat, s egy este barátaimmal kertünkben gödröt ástunk, folyóiratainkat, a Március Könyvek füzeteit, verseimet, levelezésemet (többek között Illyés Gyula, a Válasz című folyóirat szerkesztőségének leveleit), egyik barátom verseit egy nagy bádogdobozba téve, nagyanyám egy párnahuzatába csomagolva, elástuk. Ez az időszak egyébként is veszélyes volt, mert kitört a Szovjetunió és Jugoszlávia, illetve az SZK(b)P és a JKP közötti viszály, s a rendőrség mind élesebb harcot folytatott az ország és a KP ellenségei ellen. Sok magyar értelmiségi került akkor börtönbe, büntetőtáborba.

1947 márciusában (a 15-hez legközelebb eső vasárnap) egyik barátunk apjának irodájában (melyet nemsokára államosítottak), a Winkle-palotában, összejöttek a Március munkatársai, s megtartottuk a

Márciusi Parlamentet, melyen megtárgyaltuk a politikai, társadalmi, kulturális és irodalmi helyzetet, folyóiratunk munkáját, s határozatot fogadtunk el további munkánkról és harcunkról. Kisebbségi és emberi jogokat követeltünk, támogattuk az akkor még demokratikus, többpárti magyarországi rendszert, elítéltük a kommunizmust, álláspontunk volt: számunkra a demokrácia a fontos, nem a hovatarozás. Sajnos, a parlamentben tartott beszámoló és a határozat szövege is bekerült az elásott dolgok közé. Néhány év múlva, amikor úgy éreztük, hogy elmúlt fejkünk fölül a veszély, egy barátommal kiástuk a dobozt. A nedves földben a rozsdás szétmarta a bádogat, minden tönkrement benne, épségben, de szinte olvashatatlanul maradt meg a Szenteleky-füzet előszava és az Utunk linómetszet fejlécei. Így minden dokumentumunk, munkánk elveszett.

Baráti körünk, különféle okokból 1948/49-ben részben szétesett, részben új tagokkal bővült. Szükségét éreztem, hogy ismét legyen egy lapunk.

Megpróbáltam hát feltámasztani a Márciust. 1950-ben három száma jelent meg. Én gépeltem és írtam, sőt a fejléceit is én rajzoltam. (Rajzolni tudó barátaink eltávolodtak tőlünk, többé nem vettek részt munkánkban.) Négy oldalra jelent meg, A/4-es formátumban. Márciusi, áprilisi és májusi száma készült el, egy-egy példányban. Ez a lap is kézről kézre járt baráti körünkben. A márciusi szám tartalma: Köszöntő, Választások után és választások előtt, A meggyőződés és a véleménynyilvánítás szabadságáért, Március idusa..., Néhány szó a Magyar Parasztszövetség emigrációs csoportjának megalakulása alkalmából. Április: A gumigolyók filozófiája, „F”, Felszabadulás?, Európa népei a kommunizmus ellen, Legendák a vakurnáról, Ady

Endre szavai a forradalomról, magyarságról, szocializmusról (idézetek). Május: A magyar szociáldemokrácia hetven éve, Ady Endre szavai a forradalomról, magyarságról, szocializmusról (folytatás az előző számból), A mozgalom kérdései: Érdem és felelőtlenség,

1951 májusában, amikor Palánkán tanítottam, Vélemény címmel indítottam folyóiratot, Irodalomtudományi és művészeti folyóirat alcímmel, de ennek csak egy száma jelent meg, s csak az én írásaimat tartalmazta. A Bevezető sorok után ezek az írások következtek: A lényeg elfelejtették (a Híd-vitáról), könyvismertetés Herceg János Változó világban c. könyvről, egy cikk Teleki Pálról, Erih Kos Zapisi o mladima című könyvének kritikája, egy háború előtti folyóirat (Umetnost i kritika) egy számának ismertetése. Az év őszén bevonultam katonának, s a lap megszűnt. Füzet formában, 24 oldalon jelent meg.

1953-ban, amikor állás nélkül voltam, feltámasztottam a Véleményt. Júniusban jelent meg az első szám, ismét egy példányban gépelve. A lap alcíme: Társadalmi és ideológiai folyóirat. Az első szám 20 oldalas volt, A/4-es formátumban. A júniusi szám tartalma: Mit választott a magyar nép?, A család válsága és a szocializmus, Milyen ajtó tárt ki Ács Károly? (a Kéz a kilincsen c. könyv kritikája), Adalék az

írói becsület és lelkiismeret kérdéséhez, Napirenden (rövid írások rovata). A júliusi szám 12 oldalas volt. Tartalma: A leigázott európai nemzetek munkásosztálya a bolsevizmus elleni harc élén, Egy gazdaságfilozófia téves útjai, Francia válság, olasz válság – európai válság, Politikai pletyka, Napirenden (rovat) Ez a szám – mely egyúttal az utolsó volt, állásba kerültem, nem értem rá többé lapot csinálni – Társadalmi és világnézeti folyóirat alcímmel jelent meg, s volt egy kis alakú melléklete, mely a Mégis címet viselte, alcíme pedig: A Vélemény irodalmi és művészeti melléklete. Tartalma: Könyv és kenyér, A füttyös fiú versei (Fehér Ferenc könyvéről), Vigyázó (időszerű széljegyzetek). Ezt a lapot is én írtam, gépeltem, én rajzoltam a fejléceit (minden számé más volt). Egy példányban jelent meg, kézről kézre járt.

Amikor 1992-ben visszavonultam a közírástól, Kézirat Gyanánt címmel gépelt lapot adtam ki 4–5 példányban. Barátaimnak küldtem szét. (Néhány közvetlenül érintett embernek is eljuttattam.) Időszerű problémákkal foglalkoztam. Minden szám egy-egy írást tartalmazott. 1992. szeptember 21-én jelent meg először, december 3-án utoljára. Akkor írni kezdtem a Naplóban, s fölöslegesnek tartottam a közlésnek ezt a formáját. Összesen 20 szám jelent meg, mindig egy lapon, tehát két oldalon.

[Sajnos hamarosan a Napló újság is megszűnt, amibe a főszerkesztő, Keszég Károly belehalt, de Tomán se bírta a hallgatást, a szellemi inaktivitást, ezért azokat az írásait, amelyeket az állítólagos „szabad, cenzúra nélküli sajtó” nem volt hajlandó megjelentetni, Körlevél címen sokszorosította, és barátainak, eszmetársainak szétküldte. Az Aracs 2008. évi augusztusi számában Tománra emlékezve néhány körlevelét már közreadtuk. Most egy újabb előkerülésével ezt is közöljük, mert bebizonyosodik, hogy a kommunista értékrendszer és szemléletmód mind a mai napig jelen van a délvidéki (bocsánat), a jugoszláviai, szerbiai?, vajdasági? magyar irodalomban. (Mivel ahogyan Németh István írja: „az irodalmunk nevét is meg kell változtatni... , mert sokneveltségünk közepette elvesztettük igazi nevünket... »délvidéki magyarság«). A délvidéki magyar kultúrpolitikát ugyanis még mindig azok irányítják, akik a nacionál-kommunizmus időszakában is ezt tették, meggátolva a demokratikus eszmék szabad kibontakozását. G. J. megj.] Ime a

Körlevél

„A vezető vajdasági magyar lapok az utóbbi időben – minden megokolás nélkül – nem közlik írásaimat, ezért kénytelen vagyok körlevél útján közölni a nyilvánossággal nézeteimet, véleményemet, állásfoglalásomat.

A Magyar Szó Kilátójának recenzense a lap 1998. aug. 8-i számában dicshimnusz zeng Bosnyák István Kis magyar balkáni krónikájáról. A dicshimnusz oka azonban nem is annyira Bosnyák művének nagyszerűsége, időszerűsége, hanem a szerző állásfoglalása, állítólagos következetessége, ahogy maga írta: „kommunista gerincessége”.

Megtudjuk a recenzióból, hogy Bosnyák „ezzel a gyűjteménnyel tesz tanúbizonyságot” arról, hogy vállalta és vállalja „a fordulatokban gazdag kornak minden szakaszát”. Mégpedig oly módon, hogy – mint Bosnyák mondja – „fél lábbal mindig és mindenütt disszidens” volt.

Miben nyilatkozott, miben nyilatkozik meg ennek a fél disszidensnek az időszerűsége, bátorsága, kivételessége, példamutatása? Ő azok közé tartozik – mint bizonyára a recenzens is –, akik „azok maradtak, akik – a pártban vagy rajta kívül – a 'titoizmus' idején voltak”. Negyvennégyel, internálótáborokkal, bajusztépéssel, Goli otokkal, Požarevaccal, Mitrovicával, kisajátításokkal, UDB-val, kirakatperekkel együtt. (De csak fél lábbal.) És ezért – állítja tovább a recenzens – arról a korról „napjainkban... jót vagy rosszat igazán csak nekünk van jogunk mondani, akiket – mint Bosnyák – legalább egyszer kizártak a pártból, majd visszavettek”. Igazi bolsevik gondolkodás! De hogy miért és milyen áron vették vissza, arról hallgat a recenzens. Bolsevik konspiráció!

Olvassuk azonban tovább: „Kizártak annak bizonyítékaként, hogy nem voltak engedelmes végrehajtók, sem – a pártban vagy rajta kívül – csendben meghúzódók. És visszavettek annak bizonyítékaként, hogy ugyanazok maradtak, akik tudatosan (olvasd: karrierizmusból) beléptek a pártba”, aztán mint rosszfiúkat kizárták őket, de ők bűnbánatot tartottak, hamut szórtak a fejükre, s el is nyerték a bűnbocsánatot, visszavették őket pártjukba.

Szóval ők érdemlik meg a „nagy megbecsülést”, s nem azok, akik megjárta Tito börtöneit, akiket összeverték a recenzens és a szerző bőrkabátos elvtársai, akiket kirúgtak állásukból vagy akár „csendben meghúzódtak”, mert nem akartak részesei lenni a proletariátus megvalósításának.

Érdemes azonban a szerző szavait idézni, már csak azért is, mert azok nagyon tetszetek a recenzensnek (hiába, találkoztak az „eszmebarikádok”-on): „marxizmust, kommunistaságot (!), kommunista-értelmiségi gerincességet én nem holmi (!) provinciális ponyvakirályoktól (?) tanultam, hanem Kun Béla katonájától” (olvasd: Sinkó Ervintől). Nem tudom, akarattal-e, de itt leleplezte magát a szerző: marxistaságát, „kommunistaság”-át, kommunista-értelmiségi gerincességet, s azt, hogy a

magyar történelem egyik legsötétebb alakja, Kun Béla „katonájá”-nak a tanítványa. Ami valójában a lehető legrosszabb ajánlólevél. Persze azok, akik ma is ugyanazok maradtak, akik voltak – ez az a bizonyos kommunista-értelmiségi gerincesség, melyet én inkább megátalkodottságnak neveznék –, ezt helyeslik, sőt ünneplik. Sajnos, túl nagy a szerepük, túl nagy a befolyásuk a mai vajdasági magyar közéletben.

Bosnyák írásai – így a recenzens – azt a „kort tükrözik”, amikor az eurokommunizmus született (de gyorsan meg is halt), s „az európai baloldal győzelme előkészítésének kora is” volt. A recenzensnek ez után a megállapítása után alulírott kétségek között marad, ti. az a benyomása, hogy az „európai baloldal” inkább vereséget szenvedett, mint győzelmet aratott, legutóbb Magyarországon is, azok az európai szocialista vagy szociáldemokrata pártok pedig, melyek hatalmon vannak, egyáltalán nem számítanak kommunista értelemben vett baloldalnak. Hogy ebben a mai Jugoszláviában mi a helyzet, más lapra tartozik. A recenzens persze úgy is vélheti, hogy a radikálisokkal szövetkező szocialisták és a magukat baloldalnak nevezők (JB) valóban baloldaliak. A gyakorlat azonban mást mutat. Alulírott véleménye szerint a baloldal fogalmával összeegyeztethetetlen az a szociális és gazdasági helyzet, amely ma a JSZK-ban uralkodik, az etnikai tisztogatás, melynek szemtanúi voltunk és vagyunk, meg az a nemzeti kizárólagosság, az államhatárok nemzeti alapon való kiterjesztése, ami a legutóbbi (és a most folyó) itteni háború célja.

Van a recenzensnek még egy megállapítása, mely nagyon is alkalmas, hogy írásom csattanójához felhasználjam.

Azt mondja ui. a Kis magyar balkáni krónika szerzőjéről, hogy a „Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság egyik alapítója és elnöke”. Igaz. Sőt másodsor is elnöke. Mindannak ismeretében, amit az előbbieken mondtunk, meg amit ezen kívül is tudunk, megkérdezhetjük: a JMMT-nek olyan elnökre van szüksége, aki Kun Béla katonájától tanulta a marxizmust, kommunistaságot, kommunista-értelmiségi gerincességet, olyan elnökre, aki a maga főszerkesztése alatt álló kiadóval (és, sajnos, általam nagyra becsült munkatársak segítségével) adatja ki a maga műveit (ha jól számoltam, már az ötödiket)? S ezúttal is arcképével és gazdag életrajzával zárva le a kiadványt.

Hogy ne maradjon magyarázat nélkül ennek a nagyszerű műnek, ennek a kis magyar balkáni krónikának (de miért magyar, ha balkáni, és miért balkáni, ha magyar?) a megjelenése – címe kétségtelenül Esterházy ismert regényének (vajdasági viszonylatban már második) parafrázisa –, tudnunk kell, hogy kiadását a Magyar Köztársaság határon túli magyar könyvkiadását támogató kuratórium tette lehetővé. Akkor, amikor Magyarországon még az MSZP volt hatalmon.”

Tomán László

Újvidék, 1998. VIII. 13.

